

diacronică, trecute în revistă mai jos. Unele studii tratează teme de morfologie derivațională: derivatele în *-tor*, gramatica acestora și fenomenele de variație morfofonologică în care sunt implicate; sufixele abstracte din română, concurența și productivitatea acestora în toate etapele limbii române; sufixele moționale românești, inventar, comparație cu alte limbi romanice, relația acestora cu tendința românei de marcarea specială a categoriei „animatului”; sufixul *-iță* și relația cu accentul. Ultimul studiu inclus în volum tratează o temă de morfofonologie, frecvența, distribuția și randamentul semiconsoanelor *j* și *w*.

În privința raportului dintre sincronie și diacronie, autoarea se apleacă atât asupra aspectelor morfologice celor mai recente (vezi analiza modificărilor din DOOM₃² și raportarea la precedentele ediții, discuțiile despre adaptarea neologismelor), cât și asupra unor aspecte de diacronie, analiza mergând până la cele mai vechi texte românești. Problemele tratate din punctul de vedere al sincroniei sunt expuse în paragraful anterior. Temele analizate diacronic, aflate la confluența morfologiei cu sintaxa, sunt: utilizarea specială a numelor proprii în poziția de complement predicativ al obiectului, marcarea sintetică și analitică a genitivului, marcarea prepozițională a cazurilor oblice, asemănări și deosebiri între flexiunea nominală și cea adjectivală, pluralele neutre în *-i* în limba română veche, flexiunea verbului *a păsa*.

Deși suntem în fața unui volum care strânge articole și studii independente, există un fir roșu pe care cititorul care se apleacă asupra întregului volum îl poate urmări: româna are și a avut particularități morfologice, morfosintactice și morfofonologice extrem de interesante atât ca fapte lingvistice în sine, care presupun explicații incitante, cât și pentru comparația romanică. În plus, printre rânduri, se poate totdeauna citi pasiunea cu care autoarea analizează nu numai fenomene care privesc global morfologia românească, ci și situații speciale, de detaliu, din flexiune și din derivare.

Adina Dragomirescu

Institutul de Lingvistică „Iorgu Iordan – Alexandru Rosetti”/

Universitatea din București

adina.dragomirescu@lingv.ro

Ioan Pop-Curșeu, Ștefana Pop-Curșeu, *Iconografia vrăjitoriei în arta religioasă românească. Eșeu de antropologie vizuală*, Editura Eikon, Cluj-Napoca, 2020, 371 p.

Angoasele generate de tranziția înspre o imprevizibilă lume de dincolo, alimentate de tipuri de imaginare flotante, dependente de credințe populare și de cadre teologice larg tributare paradigmei creștine, conduc la reprezentări hibride ale Răului, ce contrazic formele geografiei naturale. Aceste angoase sunt amplificate de asocierea unor entități socotite nocive prezențelor umane, care degradează potențialul de regenerare sau de perpetuare al indivizilor. Investigația lui Ioan Pop-Curșeu și a Ștefaniei Pop-Curșeu este un ansamblu erudit de motive și de cadre în care, pornind de la imaginarul eschatologic din arta religioasă românească și ajungând la descrierea amănunțită a

² *Dicționarul ortografic, ortoepic și morfologic al limbii române*, ediția a III-a, coord. Ioana Vintilă-Rădulescu, București, Univers Enciclopedic Gold, 2021, 1152 p.

tipologiilor atât lingvistice, precum și a celor iconografice asociate vrăjitoarelor, autorii urmăresc variațiuni într-un tablou al grotescului feminin, cu grade potențiale de toxicitate și de corupere morală: de la fantasmе ale demonologilor din spațiul culturii occidentale, cu extreme vizuale în copulații satanice și anomalii de desfrânare, până la imaginea „luătoarelor de mană cu șuștarul pe cap” și a „fermecătoarelor bătute de diavol”, toate apar ca deviații ale modelului de feminitate fertilă sau menită să resusciteze creația în lume.

Una dintre premisele cercetării, din care decurge opțiunea pentru explorarea relației constante dintre imaginar vrăjitoresc și lume de dincolo privește funcția imaginilor celor mai frecvente ale vrăjitoarelor, în acord, în lumea ortodoxă, cu reprezentările Judecării de Apoi. În contrast, în spațiul culturii occidentale, iconografia vrăjitoarelor cuprinde forme mai curând autonome, compartimentate distinct, fie și numai în pictura de șevalet. Metodologic, analizele propuse de Ioan Pop-Curșeu și de Ștefania Pop-Curșeu sunt contribuții la cercetările de antropologie a imaginărilor și antropologii vizuale, într-un album care îmbină savant investigația de teren, inventarierea prin descoperire și clasare a imaginilor din biserici românești, ulterior ordonate după criteriile de istorie culturală, frecvent invocată drept reper ordonator.

Definiția comunității, relevantă pentru cristalizarea noțiunii de *imaginar social*, se întrevede, pentru autori, mai ales prin felul în care aceia care o formează își pot exprima condițiile de existență și de translație înspre lumea de dincolo. Eschatologia este numită, din acest punct de vedere, „cea mai frumoasă poveste comunitară”, în sensul unei structuri în care s-au armonizat de-a lungul vremurilor, dar mai ales începând cu secolul al IX-lea, influențe din „textele biblice cu conținut eschatologic (în special sistematizările din *Apocalipsa Sfântului Ioan Teologul*), scrierile Părinților Bisericii (Ciprian, Lactanțiu, Efreim Sirul, Ignațiu de Antiohia, Clement Romanul, Irineu de Lyon, Tertulian), credințele populare despre îngeri și diavoli, dar și diverse evoluții multinivelare într-o iconografie religioasă din ce în ce mai complexă, în deceniile de după depășirea crizelor iconoclaste.” Pentru a înțelege specificul iconografiei vrăjitoarelor în spațiul vizual românesc, este de notat contaminarea între figura acestora și a altor entități asociate decăderii morale, fenomen ce conduce la forme de hibridizare frecvent greu de decodificat: vrăjitoarele, așa cum apar în arealul cultural românesc, preiau câteodată atribute iconografice ale femeilor sterpe ori de moravuri ușoare, ale necredincioșilor de tot felul, ale ereticilor, ale hoșilor, ale ucigașilor sau ale ereticilor. Modelele narative care operează în aceste structuri vizuale complexe sunt de cercetat, conform autorilor, din perspectiva influențelor apocrifelor asupra iconografiei religioase, observație care se înscrie, de altfel, într-o tradiție de cercetare susținută de Nicolae Cartoian, Maria Golescu, Dan Simionescu, Radu Crețeanu, Emanuela Timotin, Cristina Bogdan, Silvia Marin-Barutchieff sau Vladimir Agrigoroaei. Analiza lui Ioan Pop-Curșeu și a Ștefaniei Pop-Curșeu se concentrează, într-un prim capitol, asupra textelor și segmentelor iconografice dedicate *vămilei văzduhului*, stații sau puncte intermediare ce anticipează orientarea sufletului înspre rai sau iad. Dintre cele mai cunoscute predici despre *vămi*, autorii citează un miscelaneu din Gorj, transcris de logofătul Iacov ot Vișoi, în care frapează protocolul pe care trebuie să-l urmeze sufletele alături de îngerii care îi ghidează într-o practică gestuală menită să îi orienteze în transgresiunile dintr-un mediu în altul: „Atuncea mergea sufletul de-și sărută oasele lui și să iartă și el cu iale. Și iară îl iau îngerii lângă ei până merg oamenii la masă de-i mănâncă pomana lui. Și atuncea zic oamenii: Dumnezeu să-l iarte! Iară îngerii tot scrie aceste cuvinte ca să poată răscumpăra la vămi și apoi îngerii iară iau

sufletul de aceia și-l duc și-l trec 24 de vămi drăcești. Că fieștecare vamă îi aduce lui înaintea toate feliurile de păcate usebite.” Opțiunile de a înainta înspre bine ori înspre rău deschid pentru îngeri și demoni un spațiu de conflict, dublat de tentative ale dracilor de a corupe parcursul sufletului redus la tăcere până în proximitatea porților Cerului. Scopul pomenilor și al milosteniilor pe care cei vii le pot face pe pământ după ce sufletul s-a desprins de corpul comunității este, din acest punct de vedere, tocmai un ajutor, prin care o parte dintre păcate pot fi fi șterse din catastiful care generează Judecata.

Dacă în textele românești ale *Vieții Sf. Vasile* sunt douăzeci și patru de vămi, în pictura mănăstirilor din nordul Moldovei sunt numai douăzeci și una. Paul Henry, cel care a putut descifra frescele din aceste mănăstiri într-o vreme în care nu erau atât de alterate cât să nu mai poată fi descifrate, semnaleză că a treisprezece vamă este rezervată vrăjitoarelor și diverselor forme de vrăjitorie. Analiza lui Ioan Pop-Curșeu și a Ștefaniei Pop-Curșeu înregistrează circulația motivului *vănilor văzduhului* în Bulgaria, Macedonia, Grecia și în lumea ortodoxă slavă, orientându-se în subcapitolele ce urmează înspre compoziții iconografice inspirate de *Apocalipsa Maicii Domnului*, cu o cercetare aplicată asupra frescei de la Gurasada. Similitudini cu acest imaginar pot fi regăsite, de pildă, în *Viziunea lui Adamnán*, descriere a geografiei lumii de dincolo concepută de un sfânt irlandez din secolului al VII-lea, a cărui mărturie se păstrează în versiuni din secolul al XII-lea, dar și în *Infernul* lui Dante Alighieri. De notat, însă, în ciuda observației lui Georges Minois din *Istoria infernurilor*, în care reține unele cazuri în care aceia considerați vrăjitori sau asociați unor practici asemănătoare sunt plasați în plină incandescență a iadului, că, în lumea occidentală, prezența vrăjitoarelor în infern este mai curând sporadică, stranie consecință a descrierilor rugurilor pe care, mai ales între secolele al XV-lea și al XVIII-lea, trebuie să fi ars mii de asemenea suspecte.

Într-un asemenea ansamblu în care viziunea zugravilor și opțiunea lor iconografică este, așadar, esențială pentru coerența unui ciclu vizual dintr-o biserică, analiza relației dintre cultura scrisă și a puterii ei configuratoare era necesară pentru înțelegerea profilurilor a numeroși zugravi-autori, dintre care Ioan Pop-Curșeu și Ștefana Pop-Curșeu rețin mai ales figurile lui Vasilie Zugrav, Radu Zugravul, Radu Munteanu, Matei Țimforea, Paul Bătăiosu, Pârvu Mutu. Influența cărților populare și considerabila lor circulație nu numai printre dascăli și preoți, ci și printre sătenii instruiți, explică, de pildă, condamnarea explicită a vrăjitoriei în *Legenda Duminicii* și în alte texte, în care femeile care leagă și dezleagă farmece sunt fără echivoc socotite nocive pentru comunitate și proiectate constant în straturile ultime ale iadului. Simeon Florea Marian păstrează în 1892 următoarea viziune asupra spațiului destinat vrăjitoarelor: „Și precum o casă de rând are necesitate de tâlpi, ușciori și uși sau alte obiecte, așa are și iadul, cu acea deosebire numai că pe când noi întrebuițăm pentru astfel de lucruri diferite lemne și pietre, pe atunci pentru iad, și mai ales pentru tălpile acestuia, se întrebuițează babele cele rele, și cu deosebire vrăjitoarele, carile cât au trăit numai fapte rele au făcut.” Dincolo de propunerea de deciptare a raportului constant dintre vrăjitorie și sexualitate deviantă pe care Ioan Petru Culianu o formulează în *Eros și magie în Renaștere*, iconografia românească a vrăjitoarelor are în vedere consecințele asupra creației, mai ales din perspectiva temelor furării manei și a laptelui, modele care angrenează suplicii ce conduc la reprezentări ale păcătoaselor-vrăjitoare din sânii cărora „sug șarpi și scorpia înveninate”, așa cum apare în manuscrisul 5584 BAR. Pe de altă parte, asocierea descântătoarelor cu diavoli, frecvent arată în scene scabroase, extrem imorale, este

duplată în judecata adusă acestora de torturi ce culminează, în unele iconografii, cu demoni ce smulg limbile păcătoaselor. Schemele de imaginar din mentalul colectiv rezultă, astfel, din conglomerate de influențe din secole diverse, dar și din îmbinări nesistematizate ale unor tradiții care, în iconografie, plasează constant agenții răului, responsabili de deformarea modelelor de ontologie, în acord cu viziuni eschatologice, în ceea ce constituie promisiunea compensării deviațiilor din lumea coruptă a celor vii într-un Dincolo reordonator de sens.

Laura Dumitrescu

Facultatea de Litere, Universitatea din București

Eliana Popeti, Szabo Zsolt, *Limba română în imagini: curs practic pentru străini*, Timișoara, 2021, ISBN 978-973-0-34400-4 [manual publicat exclusiv online]

Manualul scris de Eliana Popeti și Szabo Zsolt este, după știința noastră, o lucrare de pionierat, întrucât se înscrie în tendințele mai recente ale resurselor disponibile exclusiv online; în cazul de față, este accesibil gratuit tuturor celor interesați la adresa de internet: <https://bit.ly/3vavLen>.

Titlul poate induce sentimentul că studentul sau cursantul străin se află în fața unei metode didactice bazate pe imagini, însă autorii își propun – pe bună dreptate – să urmeze traseul unui manual „clasic”, cu accent pe abordarea comunicativă, cu diferența că totul se parcurge online, prin platforma Livresq. Coperta include și un subtitlu: *Fonetică, vocabular, structuri gramaticale, comunicare orală și scrisă. A1*, astfel că toți cei interesați află de la bun început că nu va fi vorba numai despre româna prin imagini, chiar dacă recunoaștem importanța acestora, mai ales pentru nivelul de începători, cum este și cazul manualului de față.

La accesarea linkului, pagina care se deschide indică titlul lucrării, autorii și cuprinsul (într-o redactare care pare simplistă) și un alt link către varianta interactivă – manualul propriu-zis. Acesta se deschide cu pagina de titlu (alb-negru, cu grafică simplă, rudimentară). Din partea stânga sus, se poate naviga prin tot cuprinsul lucrării.

Urmează Cuprinsul, care – de data aceasta – respectă cerințele de tehnoredactare, în sensul că sunt mai lesne de urmărit titlurile unităților de învățare. Din această secțiune reiese structurarea manualului în 18 lecții, prefațate de indicațiile de folosire a materialului. Față de varianta de cuprins de la pagina de acces, aici s-a strecurat o eroare, în sensul că *Lecția 1* nu apare scris ca atare. De asemenea, sunt evidente unele inconsecvențe: la *Lecția 2*, de exemplu, un subcapitol are titlul „Verbul *a fi*, indicativ prezent”, dar la *Lecția 3*, un subcapitol similar are titlul „Verbul *a ști* indicativ prezent”. Pentru uniformitate și claritate, considerăm că ar fi trebuit adoptat prima soluție (cu virgulă) pentru toate situațiile. Sunt inconsecvențe și la folosirea barei oblice (conform ultimelor recomandări din DOOM3, bara oblică ar trebui folosită fără spații înainte și/sau după). Linia de pauză folosită la cuprins este prea scurtă (tip cratimă). La titlul ultimei lecții, lipsește o literă (*magzinul* în loc de *magazinul*). Terminologic, surprinde folosirea *indicativ prezent*, dar *perfect compus* (mai puțin într-un caz, când scrie *indicativ perfect compus*); de ce nu prezent prezent/perfect compus sau indicativ prezent/indicativ perfect